

เรียนรู้วัฒนธรรม

กอง
บรรณาธิการ

พิธีท้าวครุโชน - ละครในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงฉลองพระองค์แผนสี เป็น "พระราม" ในการแสดงโขน เรื่อง รามเกียรติ์ ชุด "พระรามเดินดง" และสมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี ทรงฉลองพระองค์เป็น "นางสีดา"

นาฏศิลป์โขน – ละคร เป็นนาฏกรรมของไทยที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ กระบวนการแสดงที่เป็นท่าเต้นท่ารำ ล้วนเป็นศิลปะที่ประณีตวิจิตร ศิลปินต้องใช้เวลาฝึกหัดอย่างซ้ำของจึงจะทำให้สามารถแสดงได้ดี โดยส่วนใหญ่มักจะได้รับการฝึกหัดมาตั้งแต่อายุน้อย ทั้งนี้เป็นการส่งเสริมประสบการณ์ความสามารถทำให้เกิดความเชี่ยวชาญในการแสดงของศิลปิน

การศึกษาศิลปะศาสตร์ทุกแขนงวิชา ครูบาอาจารย์จะเป็นผู้อบรมสั่งสอนให้ความรู้แก่ศิษย์จากรุ่นต่อรุ่น จึงเกิดเป็นธรรมเนียมนิยมของการแสดงความเคารพการระต่อผู้มีพระคุณ อันก่อให้เกิดเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีการไหว้ครูขึ้น ซึ่งในการแสดงนาฏกรรมไทยแบบราชสำนัก ได้ยึดถือประเพณีพิธีไหว้ครูและพิธีครอบโขน – ละคร ปฏิบัติสืบทอดกันมาตลอด

การสืบทอดประเพณีการไหว้ครูโขน – ละครไทยแบบราชสำนัก หรือสายพิธีหลวงนี้ ได้มีการสืบทอดมาแต่ครั้งต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ดังปรากฏหลักฐานว่า มีตำราสมุดข่อยโองการไหว้ครูฉบับของครูเกษ ครูผู้ประกอบพิธีไหว้ครูละครหลวงในรัชกาลที่ ๔ ซึ่งตกทอดมาสู่พระยานัฏกานูรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) ครูผู้ประกอบพิธีไหว้ครูละครหลวงในรัชกาลที่ ๖ – รัชกาลที่ ๗ แล้วตกทอดมาถึงครูอาคม สายาคม ครูผู้ประกอบพิธีไหว้ครูของกรมศิลปากร

พระยาพรหมเทวบาล (ทองใบ สุวรรณภารต)
ครูยักษกรมมรสพในรัชสมัยรัชกาลที่ ๖
ในภาพแต่งกายยืนเครื่องเป็นตัว "ทศกัณฐ์"
ในการแสดงโขน เรื่องรามเกียรติ์

ต่อมานายอาคมถึงแก่กรรมโดยกะทันหันยังมิได้มอบหมายหน้าที่ประธานไหว้ครูให้กับผู้ใดไว้ตามประเพณีดั้งเดิมนั้น หากครูเดิมมิได้มอบหมายให้ใครคนใดคนหนึ่งรับหน้าที่เป็นประธานประกอบพิธีไหว้ครู โขน ละครแล้ว ก็จะต้องขอรับพระมหากษัตริย์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งประธานประกอบพิธีไหว้ครูเสียก่อน จากนั้นจะพระราชทานครอบประธานฯ บุคคลดังกล่าวจึงจะสามารถประกอบพิธีไหว้ครูโขน ละครได้ เมื่อความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมศิลปากรดำเนินการคัดเลือกบุคคลผู้มีคุณสมบัติพร้อมที่จะปฏิบัติหน้าที่นี้แล้วนำความกราบบังคมทูลเพื่อมีพระบรมราชวินิจฉัย ก่อนที่จะทรงประกอบพระราชพิธีพระราชทานครอบให้ต่อไป คณะกรรมการฯ คัดเลือกศิลปินผู้มีคุณสมบัติเหมาะสมที่จะเป็นประธานประกอบพิธีไหว้ครู ได้ ๖ คน คือ นายธีรยุทธ ยวงศรี นายราชมพ โพิทิวส นายธงไชย โภชยามรย์ นายทองสุข ทองหลิม นายอุดม อังสุธร และนายสมบัติ แก้วสุจริต*

* สำนักการสังคีต กรมศิลปากร. พิธีไหว้ครูนาฏศิลป์ ณ โรงละครแห่งชาติ วันพฤหัสบดีที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๔๙. (กรุงเทพฯ : สำนักการสังคีตกรมศิลปากร, ๒๕๔๙). (เอกสารอัดสำเนา)

พระยานัฏกานูรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต)
ยืนตรงกลางถ่ายภาพร่วมกับศิษย์ทั้งสอง
ในภาพจากซ้ายไปขวา : เจ้าพระยารามราฆพ
(หม่อมหลวงเพื่อ พึ่งบุญ)
พระยานัฏกานูรักษ์ และพระยาอนิรุทธเทวา
(หม่อมหลวงพิน พึ่งบุญ)

เจ้าพระยารามราฆพ (หม่อมหลวงเพื่อ พึ่งบุญ)
แต่งกายยืนเครื่องตัวพระ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยในการทะนุบำรุงการแสดงโขน – ละครเป็นอย่างยิ่ง ในรัชสมัยของพระองค์ถือว่าเป็นยุคทองของการแสดงโขน – ละคร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมมหรสพขึ้นเพื่อทำนุบำรุงการแสดงโขน – ละคร ประกอบด้วย ๔ หน่วยงาน คือ กรมโขนหลวงกรมเป็พาทย์หลวง กรมช่างมหาดเล็กและกองเครื่องสายฝรั่งหลวง และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดสร้างโรงเรียนพรานหลวงขึ้น เพื่อเป็นสถานศึกษาวิชาการโขน – ละคร ดนตรีไทย และดนตรีสากล

พระยาอนิรุทธเทวา
(หม่อมหลวงฟื้น พึ่งบุญ)
แต่งกายยืนเครื่องตัวพระ

พิธีไหว้ครูชนบท - ละคร ประจำปีของสำนักงานส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม

พระราชพิธี

ไหว้ครูและครอบขันธ์ละครและปีพาศึกษาครั้งใหญ่ ในรัชกาลที่ ๖*

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีไหว้ครูครูชนบท ละคร พิณพาทย์ ที่โรงละคร พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต

จัดตั้งเครื่องเข้ามณฑลพิธี

กำหนด ณ วันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ เวลาบ่ายพระสงฆ์ ๕ รูป เจริญพระพุทธมนต์จบแล้ว จะได้ประนมมือทักขิณ ละคร พิณพาทย์ ทั้งกันทุกคน

วันพฤหัสบดี ที่ ๑๔ พฤษภาคม เวลาเช้า พระสงฆ์รับพระราชทานฉัน แล้วครูใหญ่ตั้งการไหว้ครูตามประเพณี ไต่ห่มมณฑลตั้งพระพุทธรูป ตั้งพระแท่นรอยทรายรองไต่ห่ม

เครื่องตั้งไต่ห่มเข้ามณฑล

๑. พระไชยทองคำทรงเครื่องยืน ๑ พระพุทธรูปทองคำ ๑ เงิน ๑ นาก ๑
๒. ครอบขันธ์มฤตย์
๓. หม้อน้ำเพื่องเงิน ๒ หม้อ
๔. บาตรน้ำมนต์ ๕ บาตร กำค่า ๕ กำ

* ธนิต อยู่โพธิ์ พิธีไหว้ครูและตำราครอบขันธ์ครูชนบท (พระนคร : ไทยแบบเขียนแผนกการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๓๔ - ๔๗
ใช้ตัวสะกดตามต้นฉบับจากหนังสือเล่มนี้.

๕. พานทองใส่โถปริกเครื่องเจิม ๑ พาน
๖. หม้อน้ำทองคำเล็กมีพานถมรอง ๑ หม้อ
๗. พานดอกไม้ ขวดดอกไม้ เชิงเทียน

หน้ามณฑล

๘. เครื่องนมัสการทองทิศ
๙. พระแท่นทรงกราบ
๑๐. เสาหมอบั๊กกลางโรงโตกำกึ่งพันผ้าแดง ยาว ๙ ศอก ๑ ต้น เรียกว่า เสาพระเกตุ
วันสวดมนต์ บูชาบัตรสี่เหลี่ยมเสก ๑ กับบูชา ๘ ทิศ ๘ บัตร วันไหว้ครุมีบัตร ๙ ชั้น ตั้ง ๑ บัตร
ที่เส้าห้อยพวงเงิน ๑ พวงทอง ๑ ผูกใบไม้ ใบเงิน ๑ ใบทอง ๑ ใบบัวหลวง ๕ ใบแท่งสาร ๑
ดอกไม้ธูปเทียนแดง ๑ ขาว ๑ ใบชัยพฤกษ์ ๑ ราชพฤกษ์ ๑ มะยม ๑ ดอกบัวหลวง ใบระงับ
หญ้าแพรก ๑ หม้อน้ำ กาไหล่ทอง ๒ หม้อ

พิธีไหว้ครุนาฎศิลป์ โชน - ละคร

เครื่องตั้งเวยบูชาครุ

โต๊ะหมู่ตั้งเครื่องที่เชิญออกไหว้ครู ๓ หมู่ หมุกกลาง

๑. พระแสงของ้าว ๑ พระแสงขอชัยพฤกษ์ ๑ ผูกโต๊ะหมู่ข้างหลัง
๒. เจี๊วดพระอิศวร ๑ พระภูมิเจ้าที่กรุงพาลี ๑ ผูก ๒ ข้าง
๓. พระนารายณ์ ตั้งกลาง
๔. พระจุฬาคณี* พระอิศวร ซ้าย
๕. พระครุฑมโชน ตั้งขวา และที่หน้าพระนารายณ์
๖. พระแสงกริชขิเหนา ตั้งบนพานทอง
๗. พานสังข์
๘. หม้อกรด
๙. พานแก้ว ๑ งา ๑ สาคู ๑
๑๐. เครื่องบูชากระบะหมุก ๑
๑๑. อ้อยแดงตั้งบนพานทอง ๓ ท่อน
๑๒. พานข้าวตอกมวงคด ชั้นน้ำถมสำหรับ ๑ ศีรษะเพชฌายธร สำหรับครูใหญ่
๑๓. หนังสือ หนังสือ ๒ หน้า

เครื่องสังเวยไหว้ครูวันรุ่งขึ้น มี :

๑. บายศรีตอง ๕ ชั้น ๒ สำหรับ บายศรีปากชาม ๑	๖. เครื่องกระยาบวช ๒ โต๊ะ
๒. ศีรษะสุกรสุก ๑ ศีรษะ	๗. น้ำหอมสรงพระ ๑ ขวดโหล
๓. ไก่สุก ๒ โต๊ะ ๆ ละ ๒ ตัว	๘. ไบเงินไบทองพันหญ้าแพรกใส่พาน
๔. เป็ดสุก ๒ โต๊ะ ๆ ละ ๒ ตัว	๙. พานผ้าสีชมพูสำหรับผูกและห้อย
๕. สุกรสุก ๒ ถาด	๑๐. ชั้นน้ำพานรองถมกระโถน ๑ สำหรับ

โต๊ะหมู่ตั้งวันออกข้างขวา ตั้งศีรษะหน้าโชน

๑. พระอิศวร	๘. พระลักษมณ์
๒. พระวิฆเนศ	๙. พระสีดรุ
๓. วิษณุกรรม	๑๐. พระเพลากร
๔. พระฤๅษีตาไฟ พระฤๅษีนารอด หนึ่งค่างอยู่ใน	๑๑. ประคิมทับ
๕. เทริดชาติรี	๑๒. ชฎา
๖. นรสิงห์นารายณ์แปลง	๑๓. ครุฑ
๗. พระราม	๑๔. ม้าอุปการ

* พระมูลาคณี

๑๕. พิเภก
๑๖. ชมพูนุหน้าหมี
๑๗. ชฎา
๑๘. มงกุฎกษัตริย์
๑๙. พาลี

๒๐. สุครีพ
๒๑. หนุมาน
๒๒. องคต
๒๓. ตำรับบทละครคน
๒๔. สิบแปดมงกุฎตั้งหลัง

ตั้งบนโต๊ะมังกรข้างหน้าโต๊ะหมู่

๑. ไม้เท้าฤๅษี	๗. จักร ๑
๒. หอก	๘. พัดวาลวิชนี ๒
๓. กระบองเงาะ	๙. คันทรรพ พระขรรค์ ลูกศร ๖ ลูก คันทรรพชिरาวุธ ๑ ตรี ๑ ใส่พาน
๔. พระขรรค์งา	} ใส่พาน
๕. พระขรรค์ทอง	
๖. พระขรรค์เงิน	
	๑๐. ครุฑธรร เข็มวชิราวุธ กระบองพิเภก ใส่พาน

เครื่องสังเวทไหว้ครูวันรุ่งขึ้น

๑. บายศรีตอง ๕ ชั้น ๓ สำหรับ	๗. เครื่องกระยาบวช ๓ โต๊ะ
๒. บายศรีปากชาม ๓ สำหรับ	๘. พานหมาก บุหรี่ไปจาก บุหรี่ปวง ๓ พาน
๓. ศีรษะสุกร ๓ ศีรษะ	๙. ดอกดาวเรือง ขาว ๑ พาน แดง ๑ พาน
๔. สุกรขึ้น ๓ โต๊ะ	๑๐. ชันน้ำพานรองถมกระโถน ๓ สำหรับ
๕. เปิดสุก ๓ โต๊ะ ๆ ละ ๒ ตัว	๑๑. เทียนเล่มละ $\frac{๑}{๒}$ ปิดทอง ๓ เล่ม เงิน ๓ เล่ม
๖. ไก่สุก ๓ โต๊ะ ๆ ละ ๒ ตัว	

โต๊ะหมู่ข้างซ้าย ตั้งศีรษะไขนวงยักษ์

๑. พิวาพ	๗. นนทุก
๒. ทำวมหาพรหม	๘. กุมภกรรฐ์
๓. รามสูร	๙. หัสกุมาร
๔. หิรัญยกาสูร	๑๐. ม้ารีศ
๕. ทศกัณฐ์	๑๑. ขุนประหัตต์
๖. อินทรชิต	๑๒. พาณาสูร

- ๑๓. กากะนาสุร
- ๑๔. สัมมะนักรา
- ๑๕. มโหธร
- ๑๖. ชมพุมาลี
- ๑๗. เสนายักษ์

- ๑๘. หัวราชสีห์
- ๑๙. หัวช้าง
- ๒๐. เชือกบาศ
- ๒๑. พระแสงขอเกราะตั้งบนพาน
- ๒๒. พระแสงชนั๊ก

เครื่องสังเวทไหว้ครูวันรุ่งขึ้น

- ๑. บายศรีตอง ๕ ชั้น ๒ สำหรับ
- ๒. บายศรีปากชาม ๒ สำหรับ
- ๓. ศีรษะสุกรดิบ ๑ ศีรษะ สุก ๑ ศีรษะ
- ๔. สุกรขึ้นดิบ ๑ โต๊ะ
- ๕. เปิดดิบ ๒ ตัว สุก ๒ ตัว
- ๖. ไก่ดิบ ๒ ตัว สุก ๒ ตัว
- ๗. เครื่องกระยาบวช ๓ โต๊ะ
- ๘. สุราโรง ๑ ขวด ฝรั่ง ๑ ขวด
- ๙. พานหมาก บุหรี่ใบจาก บุหรี่กัญชา บุหรี่พวง
- ๑๐. ชั้นน้ำพานรองถมกระโถน ๑ สำหรับ
- ๑๑. เทียน $\frac{๑}{๒}$ ปิดทอง ๑

เงิน ๑ $\frac{๑}{๒}$ $\frac{๓}{๒}$ ไม่ปิด
ทองเงิน ๒ เล่ม

เครื่องสังเวทไหว้ครูที่ประโคนทัพบ

- ๑. บายศรีตอง ๕ ชั้น ๒ สำหรับ
- ๒. บายศรีปากชาม ๑ สำหรับ
- ๓. ศีรษะสุกร ดิบ ๑ ศีรษะ สุก ๑ ศีรษะ เนื้อสุกรดิบ ๑ โต๊ะ
- ๔. ไก่ดิบ ๒ ตัว สุก ๒ ตัว
- ๕. เปิดดิบ ๒ ตัว สุก ๒ ตัว
- ๖. เครื่องกระยาบวช ๓ โต๊ะ
- ๗. สุราโรง ๑ ขวด ฝรั่ง ๑ ขวด
- ๘. พานหมาก บุหรี่ใบจาก บุหรี่กัญชา ๑ พาน
- ๙. ชั้นน้ำพานรองถม ๑ สำหรับ
- ๑๐. เทียน $\frac{๑}{๒}$ ปิดเงิน ๑ ทอง ๑ $\frac{๑}{๒}$ ไม่ปิดทอง ๑ เล่ม

วิธีไหว้ครูดังนี้ :

๑. ครูใหญ่จุดธูปเทียนบูชาพระพุทธรูปที่เข้ามณฑล
๒. ครูใหญ่มานั่งที่โต๊ะหมู่ พระนารายณ์ พระอิศวร
๓. ครูและศิษย์จุดธูปเทียน ว่านាំให้ศิษย์ว่าตาม บูชาพระพุทธรูป เทวรูป จบแล้วพิณพาทย์ทำเพลง (๑)
๔. ครูใหญ่และศิษย์จุดธูปเทียน แล้วครูว่านាំให้ศิษย์ว่า บทจบหนึ่งทำเพลงพิณพาทย์ครั้งหนึ่งทุกจบ
๕. ครูใหญ่ไปบูชาประโคนทับ ศิษย์ว่าตาม จบแล้วระโคม หยุดระโคมแล้วครูใหญ่เดินรាំมาถึงหน้าโต๊ะหมู่พระนารายณ์ หยุดระโคม
๖. เชิญพระครูของโขนที่ตั้งเข้ามณฑล มาสงรับ ครูทั้งหลายสงรับทุกคนแล้ว ครูใหญ่เอาน้ำที่สงรับ ไปประศิษย์ทั่วทุกคน เสร็จแล้วเช่น
๗. พิณพาทย์ทำเพลงอีกครั้ง ๑
๘. พระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกทรงเจิมหน้าโขนแล้ว สมมติเอาคนมาผูกที่เสาหมู แล้วเสด็จ
๙. ประทับพระราชทานน้ำสังข์ และเจิมพระราชทานตัวโขนที่มีชื่อตลอดทุกคน แล้วเสด็จมาทรงหยิบพระขรรค์ อีเหนาที่เข้ามณฑล ชักสมมติจะประหารชีวิตคนที่ผูก ครูใหญ่กราบบังคมทูลขอโทษแล้วประทับบนหนังสือและหมี่ บนกันชน ที่แท่นหน้าโต๊ะหมู่ ทรงสวมศิระชะเพทยาธรให้ครูใหญ่แล้วครูใหญ่รำเพลงถวายตามประเพณี แล้วเสด็จขึ้นประทับพับพลา
๑๐. ครูใหญ่นាំศิษย์รำไปรยดอกไม้เสร็จแล้ว
๑๑. ครูใหญ่สวมหัวฤๅษีรารดน้ำสังข์
๑๒. ครูใหญ่ลงเวทย์เฉลิมเนตรหน้าพระราม พระลักษมณ์ เทร็ด ฤๅษี ทศกรรฐ์ อินทรชิต พिरาพ เสร็จแล้ว
๑๓. ครูใหญ่สวมหัวเพทยาธร นั่งบนกันชน ปูหนังสือ หมี่ ศิษย์เข้ามา ครูสวมศิระชะฤๅษีพระราม พระลักษมณ์ เทร็ด ทศกรรฐ์ อินทรชิต พिरาพ ตัวโขนตลอดทุกคน แล้วเวียนเทียนทำขวัญเป็นเสร็จ

เพลงไหว้ครู

๑. สาธุการกลอง มีแตรสังข์ฆ้องชัย	๙. เพลงเร็ว
๒. ตระพระประโคนทับ	๑๐. เชิดฉิ่ง
๓. ตระเชิญ	๑๑. คู่พาทย์
๔. โคมเวียน คือ เพลงเหาะ	๑๒. กราวใน
๕. กลม	๑๓. เชิญพिरาพทั้งตัว
๖. แผละ	๑๔. ลงสง
๗. ตระโหมโรง เข้าม่านด้วย	๑๕. เชิด
๘. เพลงช้า	

(๑) ตรวจดูเพลงที่กำหนดให้ทำด้านล่าง

ไหว้ครูพิณพาทย์

๑. เชิด
๒. พราหมณ์เข้ามา *
๓. เสมอผี
๔. เสมอमार
๕. นิ่งกิน
๖. เช่นเหล่า
๗. มหาฤกษ์
๘. เพลงโปรยข้าวตอก
๙. เสมอ ๓ ลา

รายการไหว้ครูโขน กรมมหาดเล็ก ที่พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระราชวังดุสิต

(๑) เวลาบ่าย ๑ โมงเศษ เสด็จแต่พระตำหนักมายังโรงละครคอน ทรงจุดเทียนที่พระพุทธรูป และทรงกราบแล้วเสด็จทรงจุดเทียนที่โต๊ะหมู่เทวรูป ๑ ที่โต๊ะหมู่หน้าโขนฝ่ายมนุษย์ที่ ๒ ที่โต๊ะหมู่หน้าโขนฝ่ายยักษ์ที่ ๓ ที่เครื่องพิณพาทย์ที่ ๔ เสร็จแล้ว

(๒) ทรงเจิมหน้าโขนฝ่ายมนุษย์และลิงที่ ๑ หน้าโขนฝ่ายยักษ์ที่ ๒ พิณพาทย์ที่ ๓ และประทับที่ พระโอรน พระราชทานน้ำสังข์ และทรงเจิมพระราชทานครู ๆ และตัวโขนที่เป็นพระเอกนางเอก แล้วโปรดเกล้าฯ ให้พระยาประสิทธิ์ศุภการ^(๒) ผูกผ้าสีชมพู แล้วเสร็จ

(๓) มหาดเล็กในกรมโขนผู้หนึ่งที่เป็นพระเอก^(๓) ผูกมัดด้วยด้ายสายสิญจน์ที่เส้า ๓ เปลาะ หุ้มผ้าแดงและผูกดอกไม้ใบไม้สดต่าง ๆ แล้วทรงชักพระแสงกรีขจะประหาร (เรียกว่าบูชาญ) แต่ท่านครูใหญ่ขอพระราชทานชีวิตไว้ พระราชทานชีวิตผู้นั้นให้กับครู และพระราชทานพระแสงนั้นให้พระยาอภัย^(๔) ไว้เดิม

(๔) เสด็จประทับเหนือหนังสือบนกันชนที่ผ้าขาวคลุม ส่วนหนังสือนั้นปูรองพระบาท ทรงครอบพระราชทานพระนฏกา^(๕) ครูใหญ่ ด้วยศิระพระนารอดที่ทำด้วยกระดาดและดอกไม้สีแดงประทับพระโอรน ครูรำพรหมสี่หน้า เสร็จแล้วทรงแก้ผู้ผูกพันธนาการอยู่ที่เส้าครูนั้น และทรงเผาด้วยสายสิญจน์ และมีพระบรมราโชวาทต่อผู้นั้นพอสมควร แล้วเสด็จประทับบนพลับพลา

(๕) รำเครื่องสังเวศครู

(๖) ครูสวมหน้าฤกษ์ มือขวาถือไม้เท้า มือซ้ายถือสังข์ร่ำรอบโรง

(๗) โปรยข้าวตอกดอกไม้

(๘) ครูครอบให้ศิษย์ ด้วยหน้าโขนต่าง ๆ ที่ ๑ หน้าฤกษ์กับหนังค่างที่ใส่ไว้ข้างใน หน้าฤกษ์ที่ ๒ หัวเจ้าชาตรี ๓ หน้าพระราม ๔ หน้าพระลักษมณ์ ๕ ทศกรรฐ์ ๖ หน้าพระพิราพ

(๙) ครูนั่งรำเรื่องละครต่าง ๆ ๘ เรื่อง

(๑๐) ศิษย์ทั้งหลายนำผ้าขาวเงินให้ครู

(๑๑) เวียนเทียนเป็นเสร็จการ

* บางทีจะหมายถึงเพลงพราหมณ์เข้า

(๒) ต่อมา มีบรรดาศักดิ์เป็นพลเอก เจ้าพระยารามราฆพ (หม่อมหลวงเพ็ชร์ ทัตตะ)

(๓) หลวงยงเยี่ยงครู (จิว รามัญ)

(๔) พระยาอภัยนริศรวิกรม (ดิศ ภาณุทัต)

(๕) ต่อมา มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยานัฏกานุกัรย์ (ทองดี สุวรรณารต)

ประธานผู้ประกอบพิธีไหว้

รำถวายเครื่องสังเวทบูชาครู

ประธานผู้ประกอบพิธีไหว้ครูรำเข้าสู่มณฑลพิธี

ลูกศิษย์รำเพลงหน้าพาทย์

ลำดับเพลงไหว้ครูโขนและละคร (สำหรับในการรำ)

แต่สมัยรัชกาลที่ ๔ จนพุทธศักราช ๒๔๙๔

๑. สาธุการกลอง	(วัชรกรรมดา)	๑๗. รำดาบ	(รั้วเฉพาะ)
๒. ตระประคนธรรพ	(รั้วเฉพาะ)	๑๘. เสมอผี	(วัชรกรรมดา)
๓. ตระเชิญ	(วัชรกรรมดา)	๑๙. เสมอมาร	(วัชรกรรมดา)
๔. โคมเวียนหรือเหาะ	(วัชรกรรมดา)	๒๐. นั่งกิน	
๕. โหมโรง, วา	(วัชรกรรมดา)	๒๑. เซ็นเหล้า	
๖. ตระบรรทมสินธุ์	(วัชรกรรมดา)	๒๒. ไปรยข้าวตอก	(วัชรกรรมดา)
๗. แผละ	(วัชรกรรมดา)	๒๓. พราหมณ์เข้า	(รั้วเฉพาะ)
๘. กลม	(วัชรกรรมดา)	๒๔. เสมอสามลา	(วัชรกรรมดา)
๙. กราวนอก	(วัชรกรรมดา)	๒๕. มหาชัย	
๑๐. กราวใน	(วัชรกรรมดา)	๒๖. เสมอเถร	(รั้วเฉพาะ)
๑๑. เพลงช้า, เพลงเร็ว, ลา.		๒๗. พราหมณ์ออก	(รั้วเฉพาะ)
๑๒. เชิดฉิ่ง	(วัชรกรรมดา)	๒๘. เวียนเทียน	(วัชรกรรมดา)
๑๓. คุกพาทย์		๒๙. กราวรำ	
๑๔. องค์พระพิราพ	(ปฐมแล้ววัชรกรรมดา)	๓๐. เชิด	
๑๕. ลงสง		๓๑. เสมอเข้าที่	(วัชรกรรมดา)
๑๖. เชิด		๓๒. กราวรำ	

บรรณานุกรม

ธนิต อยู่โพธิ์. **พิธีไหว้ครูและตำราครอบโขนละครคน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๔๙๔. (คณะข้าราชการศิลป์และนักเรียนนาฏศิลป์ในกรมศิลปากร พิมพ์ครั้งแรกเป็นที่ระลึกในงานบำเพ็ญกุศลสัตตมวารที่ ๖ เมื่อวันที่ ๒๑ - ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๔ พิมพ์ครั้งที่ ๒ ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาเสวกเอก พระยาอนิรุทธเทวา (ม.ล. พัน พึ่งบุญ) เมื่อวันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๔).

ศิลปากร, กรม. **พิธีไหว้ครูและพิธีสืบทอดผู้ประกอบพิธีไหว้ครูโขน - ละคร ครูดนตรี และครูช่างของกรมศิลปากร**. กรุงเทพฯ : บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๕๓.
 สำนักงานส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม. **พิธีไหว้ครูนาฏศิลป์ ณ โรงละครแห่งชาติ วันพฤหัสบดีที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๔๙**. กรุงเทพฯ : สำนักงานส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๔๙. (เอกสารอัดสำเนา).

